## PERSPECTIVE ALE UNEI ABORDĂRI DE TIP INTEGRAT ÎN TRATAREA GUVERNĂRII ȘI A DREPTURILOR OMULUI

## THE PERSPECTIVES OF AN INTEGRATED APPROACH IN THE ANALISIS OF GOVERNANCE AND HUMAN RIGHTS

**CZU: 342.51 + 341.231.14**

**Summary**

*In many parts of the world, societies are exploring different ways to promote and strengthen democratic governance, often jeopardized by violent conflicts, the disappearance of authoritarian regimes, and crises (political, economic, pandemic), despite this, human rights and governance concerns transcend national borders. Consequently, this research focuses on governance in association with the respect for human rights, building upon the previous studies that emphasize the democratic institutions' importance to achieve good governance, able to provide the best tools and mechanisms for legal and social protection. Therefore, democracy is understood not only as an end in itself, but also as a mean to secure rights (economic, political, and social). Thus, to analyze the governance mechanisms focused on the protection of human rights, it is necessary to include another concept, as democratization. Moreover, in a true democracy, the participation, dialogue, consensus, transparency, accountability, and the rule of law make the state more representative and able to respond adequately to the concerns of its citizens, and we believe that these conditions are indispensable to increase the respect for people and their rights, similar to the Kantian formula according to which a human beiing should be the main goal. Thus, addressing the issue of governance mechanisms with the focus on human rights, considering the broadness and the importance of the issue, requires comprehensive approaches, comprising the interdependencies between the institutional and human dimensions, between civil, cultural, economic, political and social ones, and between what it is and what should be.*

***Keywords:*** *governance, interdisciplinary approach, human rights, legitimacy*

## Aspecte întroductive

Ordinea globală în cei douăzeci de ani ai secolului al XXI-lea este o ordine care cuprinde întreaga planetă, o ordine care pune în contact state, societăți oameni, dar în același timp creează și menține fisuri. În această ordine globală, drepturile omului și problemele de guvernanță depășesc frontierele naționale. În mai multe părți ale lumii, societățile explorează diferite modalități de promovare și consolidare a guvernanței democratice, adesea viciată în urma conflictelor violente, în urma dispariției regimurilor autoritare și în urma crizelor politice.

În același timp, configurația actuală în care apare democrația, drepturile omului și guvernarea indică un consens global asupra modului în care sunt analizate și percepute. Acestea sunt legitimate prin așa valori precum individualitatea umană, libertatea, drepturile omului, egalitatea în fața legii, statul de drept etc. Drept urmare, consolidarea abordărilor bazate pe drepturi, susținerea și promovarea guvernanței democratice se profilează a fi necesară într-o formulă extinsă, multilaterală și complexă.

Mai mult ca atât, oamenii indiferent de cetățenie își doresc să fie bine guvernați. Astfel, statele moderne devin responsabile pentru livrarea bunurilor politice, esențiale pentru cetățenii săi. Anume în această configurare a relației stat-persoană-drept și are loc legitimarea guvernării încă din secolul al XVII - lea, relație ce se constituie în baza a așa repere precum: siguranță și securitate; statul de drept, transparență decizională și zero corupție; participarea și drepturile omului; oportunități economice și umane de dezvoltare durabilă, toate considerate a fi simbol al performanței oricărei guvernări.

Autori preocupați de studiul democrației și a guvernării consideră că acestea se înscriu printre beneficiile globalizării [1] deoarece datorită acesteia (globalizării) democrația din state cu tradiții democratice au inspirat și au creat un mediu favorabil pentru extinderea valorilor și principiilor în alte zone ale lumii. În același timp se argumentează că procesul de tranziție spre democrație nu este unul impus, ci se realizează sub presiunea cetățenilor asupra autorităților, mai mult chiar se indică că modul în care se realizează tranziția nu sunt neapărat niște procese logice. În același timp, democratizarea unei societăți este un proces de durată, precum și faptul că nu este suficient să fie declarată/proclamată, dar trebuie instituită, creată prin implicarea autorităților, instituțiilor și cetățenilor. Astfel, guvernarea implică instituții și relația acestora cu acțiunile de grup și rețele autonome de actori. Pe dimensiunea delimitării dintre semnificațiile investite în termenul „guvernare", prin delimitare de cel de „guvern" G. Stoker [2] indică că dacă literatura de specialitate definește conceptul „guvern" prin caracterul

formal al deținerii puterii coercitive, legitime și instituționalizate a statului, caracterizată de capacitatea de a lua decizii și de a le pune în aplicare, atunci cel de guvernanță reflectă modele și stiluri de guvernare. In același timp în formula tradițională de abordare conceptul guvernanță și guvernare sunt considerate sinonime. În particular, „guvernul" se referă la procesele formale și instituționale care operează la nivelul statului național pentru a menține ordinea publică și a facilita acțiunea colectivă, pe când guvernarea se referă la schimbarea formulelor tradiționale, referindu-se la un proces de schimbare și creștere calitativă, o nouă modalitate de conducere, un nou mecanism prin care societatea este guvernată astfel încât să fie asigurate necesitățile individuale și cele sociale.

În cazul nostru guvernarea este abordată prin asociere cu respectarea drepturilor omului, făcând referință la studiile ce subliniază importanța instituțiilor democratice în realizarea bunei guvernări capabile de a oferi suficiente instrumente și mecanisme de protecție juridică și socială. În această conjunctură, democrația este concepută acum nu numai ca un scop în sine, ci și ca un mijloc de realizare a drepturilor (economice, politice și sociale). Astfel, pentru a trata și analiza mecanismele de guvernare axate pe protecția drepturilor omului devine necesar de a mai include un concept corelativ, cel de democratizare a societății. Totodată, acceptând că în condițiile democrației participarea, dialogul, consensul, transparența, responsabilitatea și statul de drept fac statul mai reprezentativ și capabil să răspundă în mod adecvat la preocupările cetățenilor săi, opinăm că aceste condiții sunt indispensabile și pentru creșterea respectului față de persoană și drepturile acesteia, tratată în formula kantiană prin care omul este un scop în sine. Atât drepturile omului cât și guvernarea democratică presupune angajamente instituționale și mecanisme ce facilitează dezvoltarea culturii civice, a persoanei, dar și conștientizarea drepturilor și libertăților. În rezultat, tratarea problematicii mecanismelor de guvernare axate pe drepturile omului, datorită vastității, dar și importanței sale necesită abordări cuprinzătoare care să includă interdependențele dintre dimensiunea instituțională și cea umană, dintre dimensiunea civilă, culturală, economică, politică și socială, dintre ceea ce este și ceea ce trebuie să fie.

În acest context, al discuțiilor asupra guvernării în contemporaneitate, ne propunem să identificăm repere preliminare ale răspunsului la mai multe întrebări: *Care este modul în care se profilează relația dintre stat, persoană și drept?; Care este zona de interferență dintre analiză, reglementare și politică?; Care este fundamentul pe care se construiește și se manifestă acestă relație în formula actuală de materializare a guvernării?; Care ar putea fi instrumentele cele mai adecvate pentru analiza și măsurarea guvernanței?; Care sunt indicatorii structurali și*

*atitudinali de percepere a guvernării?* ș.m.a.

Toate interogațiile formulate sunt determinate de necesitatea conceptualizării guvernării din perspectiva bunelor practici existente, având ca reper cercetările teoretice și empirice a proceselor și modificările structurilor de organizare social-statală în condițiile Republicii Moldova, pentru a putea identifica cauzele unor eșecuri suportate în parcursul spre democratizare, dar și determinarea cuantumului eforturilor (individuale, sociale, instituționale) care trebuiesc depuse pentru o guvernare eficientă axată pe protecția drepturilor omului, dar și estimarea șanselor bunei guvernări în situații fragile, cum ar fi conflicte ori crize de diversă natură, precum cea provocată de pandemie, începând cu finele anului 2019.

Or, de la început de secol, lumea se confruntă cu multiple crize, fiecare dintre ele punând societăți, state, oameni la încercare, unele rezistând eforturilor depuse pentru a fi soluționate și care par a fi de nerezolvat. În acest sens, criza de mediu provocată de schimbările climatice a ocupat locul central la mijlocul anilor 2000, crize determinate de conflicte armate, apoi criza economică din 2008 etc. pentru ca în 2020 tot să fim într-o stare de criză pandemică globală, care a inițiat restricții asupra drepturilor omului, încălcări și noi provocări, să asistăm la crize politice (Bielarus) care au determinat încălcări grave ale drepturilor omului și la crize și conflicte armate (Nagorno-Karabakh). Toate acestea indică nu doar faptul că chiar dacă proclamate, drepturile omului sunt încălcate, dar și faptul că este necesară reconceptualizarea acestora prin prisma proceselor actuale ce își lasă amprenta asupra modului în care sunt asigurate și prin raportate la guvernare, de care sunt legate speranțele de securitate și siguranță, precum și așteptările cetățenilor. În acest context, în care înțelegem multiplele influențe, precum și vulnerabilitățile la care suntem expuși să devină necesară reconceptualizarea drepturilor omului din perspectiva convergentă a relației persoană - stat - drept prin raportare la practicile de bună guvernare a societăților. În concordanță cu aceasta, profilăm mai multe direcții care se accentuiază, în vederea identificării unor mecanisme și instrumente viabile pentru a fi asigurate în condițiile concrete ale Republicii Moldova:

- Cetățenii își doresc o societate cu adevărat democratică;
- Cetățenii așteaptă de la guverne siguranță, stabilitate și securitate (publică și privată);
- Cetățenii vor să trăiască în condițiile unui stat de drept, care protejează drepturile și libertățile fiecăruia;
- Cetățenii își doresc instituții democratice și integre;

- Cetățenii au nevoie de siguranță economică;
- Cetățenii consideră că statul trebuie să creeze oportunități educaționale;
- Cetățenii vor să le fie respectat dreptul la autodeterminare și un mediu sănătos de viață ș.a.

Astfel, din perspectiva analizei teoretice integrate, complexe, multi-dimensionale, cele indicate *supra* se manifestă în cadrul unor analize particulare, relevate în rezultatul investigațiilor cu scopul de a reflecta interesele prioritare ale societății de a institui un model de guvernare axat pe bunele practici și pe mecanisme eficiente de protecție a drepturilor omului.

Prin intermediul discursului științific al guvernării axate pe protecția drepturilor omului se urmărește identificarea soluțiilor pe termen lung în vederea instituirii în condițiile RM a bunelor practici în relația persoană-stat-drept. Din perspectivă empirică, prin intermediul opiniilor expuse în sondajele de opinie, care sunt un indicator atitudinal și de percepție ne-am propus cunoașterea din dublă perspectivă (cetățenilor și a reprezentanților autorităților de stat) a modului în care este exercitată guvernarea la moment. Conștienți de faptul că indicatorii atitudinali obținuți în rezultatul aplicării chestionarului, nu reflectă în mod obligatoriu factorii, cauzele unor fenomene și procese din societate, nu constituie întotdeauna reperul unor politici publice, ori nu pot constitui instrumentul de bază de măsurare a practicilor de guvernare, ne propunem analiza multiaspectuală a guvernării prin raportare la drepturile omului. În acest context, cercetarea științifică a mecanismelor de guvernare axate pe drepturile omului urmărește ca prin intermediul metodologiei interdisciplinare să generalizeze, să elaboreze modele explicative și să identifice instrumente de analiză adecvate pentru a fi înaintate spre aplicare și implementare în contextul actului de guvernare din Republica Moldova, având ca imbold creșterea eficienței guvernării axate pe protecția drepturilor omului.

Așadar, prin intermediul analizei teoretico-empirice asupra guvernării nu ne propunem de a identifica modelul guvernării perfecte, ci ne propunem facilitarea înțelegerii modului în care guvernanța interacționează cu alți indicatori de performanță, precum gradul de democratizare a societății și promovarea unei democrații autentice, precum și protecția drepturilor omului în calitate de prioritate. Astfel, aceasta ar putea constitui un reper al unei noi paradigme a secolului XXI, care la această etapă crează o platformă de dezbateri științifice pornind de la evaluarea empirică, interpretare și analiză orientate spre identificărea reperelor teoretico-metodologice de conceptualizare și instrumentalizare a guvernării axate pe drepturile omului.

**Retrospecții și prospecții**

Statul de drept, valorile democratice și buna guvernare etc. rămân a fi concepte corelative, cu încărtătură semantică și chiar emoțională, în jurul cărora se construiesc teorii explicativ-interpretative, se revendică drepturi și libertăți, se ajustează cadrul normativ național, se formulează politici de stat, se caută mecanisme și instrumente de implementare, se urmărește apropierea guvernării de cei guvernați. Încă în secolul XIX J. S. Mill a indicat că guvernarea reprezentativă presupune coincidența statului cu națiunea în lucrarea *Despre guvernarea reprezentativă*, lucrare ce descrie până în cele mai mici detalii modelul politic de organizare socială pe care îl numim „democrație reprezentativă". În același conținut al lucrării identificăm multiple sugestii despre bunele practici ale guvernării, indicându-se că atunci când un popor nu are suficientă apreciere și atașament față de o constituție reprezentativă, nu are aproape nici o șansă să o păstreze. În orice țară, ramura executivă a guvernării este aceea care deține puterea nemijlocită și care se află în contact direct cu cetățenii; către această dreaptă se îndreaptă în primul rând speranțele și temerile indivizilor și prin ea sunt reprezentate în ochiul public prestigiul, binefacerile și spaimele legate de guvernare" [3].

Guvernarea, percepută în calitate de putere autoritară, de care cetățenii își leagă așteptările cu referire la stabilitate, bunăstare, securitate personală, echilibru și ordine socială, perfecționarea instrumentelor de protecție socială și juridică etc., a devenit în prezent un concept cheie, către care sunt îndreptate așteptările pentru ziua de mâine. Valorificat pe larg din punct de vedere teoretic conceptul guvernare are relevanță și importanță pentru practica socială, în egală măsură pentru instituții de stat și pentru cetățeni. În special, subiectul bunei guvernării, a democrației veritabile și unui mecanism eficient de protecție a drepturilor omului rămâne pe ordinea de zi în state din spațiul ex-sovietic, precum Republica Moldova, Ucraina, Bielarus etc. În această privință, profesorul P.Varzari menționează că: „Problematica dezvoltării democratice, în general, și a bunei guvernări, în particular, este de o semnificație și actualitate deosebită pentru Republica Moldova, fiind determinată în cea mai mare măsură de capacitățile (instituționale și administrative) reduse ale statului de a efectua o guvernare eficientă, de a susține o democrație reală și o economie de piață funcțională" [4, p. 27].

Conceptul guvernare este mult mai uzual decât cel de democratizare, de el fiind legate acțiunile politicienilor și a funcționarilor, la deciziile cărora sunt raportate aspirațiile și așteptările cetățenilor, calitatea precum și eficacitatea

și eficiența reglementărilor juridice. Totuși, pentru a putea cuantifica buna guvernare în practica de organizare socială este necesară analiza prin relațiile de dependență dintre ambele concepte (cel de guvernare și democratizare). Or, pentru a avea o societate cu adevărat democratică, guvernată conform principiilor bunei guvernări trebuie parcurs drumul spre democratizare. În opinia autorului Jean Grugel [5, p.18] „Democratizarea a fost conceptualizată ca discurs, cerere, set de schimbări constituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere și cerere de solidaritate globală".

În opinia cercătătorilor Institutului de Cercetăți Juridice, Politice și Sociologice [6], în RM pe fundalul derapajelor de la procesul complex și foarte anevoios de dezvoltare democratică la moment este nevoie de o reînnoire calitativă, este necesară modernizărarea și implementarea măsurilor de democratizare în Republica Moldova (ca și în alte țări postsovietice). Și aceste afirmații vin la o distanță de peste 30 de ani de la Declarația de intdependență și asumarea declarată a parcursului de democratizarea a societății și de promovăre și implementare a principiilor statului de drept, dar și după protestele din 7 aprilie 2009, care au fost o reacție de neacceptare de către societate a rezultatelor comunicate ale alegerilor din 5 aprilie, considerate ca fiind incorecte și parțial libere. Investigațiile asupra acestor evenimente rămân o necunoscută până în prezent. Cele mai mari reproșuri în raport cu aceste evenimente sunt atingerile /încălcările aduse drepturilor fundamentale. Mai mult chiar, cauzele ajunse la CtEDO care se refereau la evenimentele din aprilie 2009 (de ex. Taraburca, O.R. și L.R., ș.a.) nu au impulsionat o turnură favorabilă și în creștere a mecanismelor de protecție a drepturilor omului. De pe o altă poziție, odată cu evenimentele din 7 aprilie cetățenii își exprimau încrederea că RM va deveni un stat de drept, iar guvernarea din RM și-a asumat implementarea mai multor recomandări ale instituțiilor internaționale: angajamente de reformare a sectorului justiției, de implementare a principiilor statului de drept, de protecție a drepturilor fundamentale etc.

Promițător era și Acordul de Asociere RM-UE semnat la 27 iunie 2014 (Bruxelles), în dezvoltarea unui stat de drept cu valori democratice. Titlului II al Acordului de Asociere accentuiază necesitatea reformei interne care să asigure buna guvernare în RM prin: „- sporirea eficacității instituțiilor democratice și a statului de drept; - respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului; - continuarea reformelor în sistemul judiciar, - asigurarea independenței sistemului judiciar, imparțialității și eficacității organelor de drept; - continuarea reformelor în domeniul administrației publice și dezvoltarea unui serviciu

public responsabil, eficient, transparent și profesionist; - combaterea eficientă a corupției, inclusiv prin sporirea cooperării internaționale" [7]. De asemeni, se indică că respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale va sta la baza cooperării în domeniile libertății, securității și justiției.

Dar spre regret nu a fost să fie o dezvoltare liniară a Republicii Moldova în această direcție. Evenimente și procese sociale, economice, dar mai mult cele politice au marcat dezvoltarea Republicii Moldova și pe dimensiunea promovării valorilor democratice. În rezultat, în 2018 Parlamentul European își exprimă îngrijorarea cu referire la modul în care se derulează evenimentele și are loc guvernarea în RM. Astfel, *Rezoluția Parlamentului European* din 5 iulie 2018 cu referitoare la criza politică din Moldova ca urmare a invalidării alegerilor locale de la Chișinău exprimă îngrijorarea cu privire la „(...) deteriorarea statului de drept, a standardelor democratice și a respectării drepturilor omului, politizarea excesivă a instituțiilor statului, corupția sistemică, anchetarea insuficientă a fraudei bancare din 2014, și pluralismul limitat al mijloacelor de informare în masă; lipsa de independență a sistemului judiciar (...)" [8]. Precum și *Rezoluția Parlamentului European* din 14 noiembrie 2018 referitoare la punerea în aplicare a Acordului de asociere UE-Moldova [9] exprimă preocuparea profundă cu privire la „regresele în privința standardelor democratice din Republica Moldova, valori de bază, la care Republica Moldova a subscris în special în cadrul Acordului de Asociere, cum ar fi democrația (...) și statul de drept (....), Republica Moldova este un stat capturat ....". Prin conținutul rezoluției se solicită autorităților din Republica Moldova să își intensifice semnificativ eforturile de protejare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale. La o distanță temporală nu prea mare de la adoptarea acestor rezoluții (8 iunie 2019 ), Parlamentul Republicii Moldova a votat Declarația privind recunoașterea caracterului captiv al statului RM. „Noi, deputații Parlamentului Republicii Moldova, avem obligația de a opri deraierea țării spre dictatură, edificând statul de drept și restabilind democrația în Republica Moldova așa cum este consfințit în Constituție" [10]. Astfel, prevederile art.1 alin. (3) din Constituție precum că „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate" s-au dovedit a fi aspirații irealizabile în condițiile de moment din țară. Concomitent declarațiilor publice făcute de la tribuna Parlamentului, dar și opiniilor expuse de liderii partidelor politice, a deciziilor luate de autoritățile naționale ș.a. au determinat un proces încet, dar continuu de creștere a gradului de neîncredere a cetățenilor în guvernare și a scepticismului în raport cu capacitatea acestora de a proteja cetățenii și de a guverna în numele

cetățenilor astfel încât drepturile și libertățile să nu fie încălcate.

În drumul parcurs de RM de la independență până în prezent, chiar dacă periodic au fost schimbați actorii, nu s-a reușit să se înrădăcineze tradiții și valori democratice autentice, care ar determina creșterea substanțială a gradului de protecție a cetățenilor, de instituire a unor tradiții democratice și a principiilor statului de drept. Cu referire la această stare de lucruri Pop A., având ca temei cercetările din ultimele decenii, indică că „între caracterul negociat al revoluțiilor și consolidarea procedurală a democrației sub aspectele domniei legii, responsabilității, caracterului participativ și modului de desfășurare al alegerilor, există o corelație care nu poate fi ignorată. Asumpția rezonabilă potrivit căreia democrația autentică este un rezultat al „revoluției negociate" și, deci, un produs creat „la origine", mai degrabă indigen decât importat, pare să fie una din „lecțiile" majore, cel mai adesea ignorate. (...) Pe de altă parte, perioada scursă de la revoluțiile din 1989 a făcut să fie uitate asumpțiile pesimiste ce se făceau pe seama noilor democrații din Europa Centrală și de Est la începutul anilor '90. Considerate imature, ele erau suspectate că ar putea eșua în populism, recădea în autoritarism și dictatură sau conduce la pretorianism. Experiența istorică a ultimelor două decade a demonstrat că departe de a fi apanaje ale Estului, populismul se manifestă în forme și grade diferite atât în (fostul) Est, cât și în (fostul) Vest, atunci când societatea civilă este slabă, societățile democratice involuează și dezvoltă deficite democratice semnificative" [11, p.4 și următ.]. Cele invocate ca presupoziții, au devenit realități ale statelor (Republica Moldova, Ucraina, Bielarus) care cu adevărat au căzut în capcana autoritarismului și a dictaturii, și până în prezent se depun eforturi de îmbrățișare a democrației și statului de drept.

Care ar putea fi cauzele acestei stări de democrație asumată și negociată, dorită, dar nerealizată? Explicația ne este oferită de către V. Pleșca care indică că cauza acestei stări de lucruri este abaterea pe care au făcut-o statele și societățile de la drepturile fundamentale ale omului. În opinia lui V. Pleșca drepturile omului sunt o condiție apriori și indispensabilă pentru progresul democrației într-o societate. „Ceea ce acum considerăm a fi societăți democratice originare (S.U.A., Marea Britanie, Olanda etc.) nu și-au propus, acum 200-300 de ani să devină democrații (să parcurgă un proces de democratizare), ci, pur și simplu, au promovat drepturile și libertățile individului. Având această bază asigurată, dezvoltarea instituțională specifică democrației a venit de la sine, și nu printr-un efort conștient și deliberat. Altfel spus, nu instituțiile democratice trebuie să creeze drepturi, ci drepturile creează instituții democratice. Multe dintre problemele democrației contemporane au apărut în momentul în care instituțiile

sale au început să aibă pretenția de a fi mai mult decât ceea ce ar fi fost în mod natural: protectoare ale drepturilor și supraveghetoare atente ale derapajelor puterii politice (...) și mai trist este că: „realitatea este aceea că, în ultimele decenii, am pierdut curentul fundamental al teoriei democrației". O concluzie e că discursul democratic trebuie să se întoarcă la prima cerință a liberalilor, drepturile fundamentale. În lipsa lor, democrația se transformă în altceva. Nu sunt sigur că cineva dorește cu adevărat să afle ce este acel altceva..." [12, p.21]

Astfel, abordarea problematicii drepturilor are ca reper, în vederea realizării acestora, totalitatea deciziilor, măsurilor procedurale și sistemice ale instituțiilor ce vizează îmbunătățirea condiției umane. Principiul de bază al existenței sociale, invocat de J. J.Rousseau [13], cel al protecției drepturilor, care odată cu adoptarea Declarației ONU în 1948 a obținut carater universal-uman, denotă pe de o parte importanța unui cadru juridic adecvat și a unor proceduri, pe de alta a unor practici corespunzătoare.

De menționat este și faptul că raportat drepturilor omului sunt folosite multiple alte concepte corelative care constituie fundamentul politicilor de dezvoltare. În acest sens, distingem între mecanisme și politici de asigurare a protecției drepturilor omului raportate organismelor internaționale, precum și mecanisme și politici de asigurare a protecției drepturilor omului naționale. În ambele cazuri nu sunt vizate doar drepturile civile și politice (de exemplu, libera exprimare, libertatea de întrunire, dreptul la un proces echitabil, dreptul de a nu fi torturat etc.), dar și drepturi economice, sociale și culturale (acces la educație, sănătate, locuință, locuri de munca etc.). În opinia autorului lucrării *Drepturile omului – un sistem în evoluție* [14, p.3] un rol cheie în protecția drepturilor omului „le revine instituțiilor naționale, independente, echidistante, create prin lege. (...) Ele pot contribui efectiv la formarea și informarea persoanelor din structurile și instituțiile publice cu îndatoriri în domeniul protecției și promovării drepturilor omului — legislative, executive, juridice, educaționale etc, la nivel național, regional și local — cu privire la sistemul internațional al drepturilor omului, dispozițiile tratatelor pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale, mecanismele de protecție și funcționarea acestora, precum și la obligațiile asumate de stat ca parte, privind respectarea normelor și standardelor internaționale, abținerea de la încălcarea drepturilor și libertăților și adoptarea acelor măsuri afirmative, strategii, programe și proiecte în măsură să confere efectivitate exercitării acestor drepturi și libertăți".

Astfel, drepturile omului sunt circumscrise relației persoană-stat-drept, fiind o consecință logică și generalizată a raporturilor dintre cetățean și autorități

ce pune în valoare interesul general al umanității. Or, în formula drepturile omului are loc întâlnirea dintre interesul general și interesul individual al fiecărei persoane, interese ce nu se suprapun, dar mai degrabă se identifică prin conținutul lor fundamental. Altfel spus, drepturile omului, exprimă interesul general, ce se identifică cu valori umane protejate. În același timp, deși dreptul presupune interesul, acest fapt nu este suficient pentru a exista drept, căci „interesul poate forma obiectul dreptului, dar nu dreptul însuși [15, p. 23]. Ca urmare, în afară de accentuarea rolului major al autorităților în realizarea drepturilor omului specifice, apar în evidență relaționări dintre drepturi și responsabilități, împuterniciri, participare, nediscriminare ș.a. ceea ce prezumă rolul activ și important al cetățeanului. Astfel, „(...) problematica juridică contemporană nu se prezintă doar ca o afirmare a drepturilor omului, ci și ca o proclamație a drepturilor cetățeanului. Ceea ce înseamnă că declarația drepturilor omului este proclamația drepturilor omului cetățean, cu care statul a încheiat un contract. Voința generală produsă de acest contract este una cetățenească și în nici un caz una omenească" [16, p 42-43].

În același timp, experiență pe care o are omenirea în condițiile în care au fost declarate drepturile omului, a arătat că fără asigurarea drepturilor și libertăților omului nu este posibilă atingerea democrației, statului de drept și un nivel de dezvoltare socio-economică adecvată. Printr-o abordare retrospectivă asupra problematicii drepturilor omului, vom identifica formule prioritare de tratare, care și-au lăsat amprenta asupra modelelor teoretice actuale în care se formulează interogații despre practica drepturilor omului. În general, vom sesiza cel puțin câteva tradiții de analiză a drepturilor omului, invocate de autori [17, p.5] preocupați de studiul diverselor aspecte raportate drepturilor omului, care au parcurs umanitatea în istoria dezvoltării sale. Concomitent, trebuie să luăm în considerare și logica internă a dezvoltării spiritualității societății umane și perioadele de dezvoltare parcurse de acestea, a progresului tehnico-științific, care a profilat necesitatea revizuirii configurației actuale a drepturilor fundamentale, dar și relația dialectică dintre tradiții de abordare, care au valorificat pe deplin trecerea de la simlu la complex, de la concret spre abstract, dând naștere unor formule integrate de abordare a persoanei prin referință la drepturile sale. De asemeni, orice reflecție asupra drepturilor omului „trebuie să înceapă prin a lua act de natura lor dogmatică și prin a recunoaște că sunt articolele unui crez produs de valorile creștinătății occidentale. Dar această natură dogmatică nu trebuie să conducă la descalificarea lor. O dogmă este o resursă, poate cea mai indispensabilă vieții umane, întrucât justețea acestei vieții este ca oamenii să-i dea un sens, chiar dacă ea nu are nici un sens demonstrabil" [18, p.280].

*Tradiția filosifică* a contribuit la afirmarea individului ca persoană umană, îndreptățită să beneficieze sau să fie învestită cu drepturi proprii opozabile, în primul rând statului, cetățean al căruia este. În contextul acestei tradiții, definirea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale fiecărei ființe umane au constituit o preocupare constantă a gânditorilor, fiecare epocă îmbogățind continuu conținutul conceptului [19, p.7].

Important este că pe parcursul evoluției lor, drepturile omului au devenit în timp o valoare de referință, inalienabilă organizării social-statale. Ideea că drepturile omului reprezintă o noțiune potrivit căreia orice om posedă drepturi universale, inalienabile, indiferent de legislația în vigoare într-un stat anume sau un grup de state unde se află acesta, care n-ar fi reglementările la nivel local, legate de etnie, naționalitate sau religie. Așa cum menționează Paraschiv R.-G. [20, 221], drepturile omului au avut la bază natura umană pozitivă și legile naturii, însă reglementarea acestora se realizează în funcție de nevoile conviețuirii sociale, ale progresului general, ale dezvoltării diverselor comunități și evoluției societății umane.

Jurisprudența contemporană examinează dreptul natural ca parte a istoriei ideilor politico-juridice, ca mișcare intelectuală și doctrină politică care a ajuns la un final meritat prin revendicarea umanismului. Este important de remarcat că „anii 80 au marcat revenirea la umanism, regăsirea temei individului în contextul afirmării drepturilor civice ale acestuia și al resurecției drepturilor omului ca temă esențială în acțiunea politică globală" [5].

*Tradiția juridică* asupra drepturilor omului prin multiple documente (*Magna Carta* (1215), *Petiția Dreptului* (1628), *Constituția Statelor Unite* (1787), *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* (1789), *Declarația drepturilor Statelor Unite* (1791) ș.a.) a contribuit la formula actuală în care sunt consfințite drepturile omului în legislația statelor contemporane. În particular, de la adoptarea *Declarației Universale a Drepturilor Omului*, s-a început un proces neîntrerupt de codificare a drepturilor omului, dezvoltarea instituțiilor și procedurilor de promovare și apărare a acestora, atât la nivel internațional, cât și național. Privind în ansamblu eforturile în această direcție, se poate susține că textele internaționale au inspirat în mod direct și au reflectat, în totalitate sau în parte, o gamă largă de instrumente juridice complementare, necesare respectării drepturilor omului, cu implicații directe și substanțiale asupra legislațiilor naționale ale statelor [22, p.103].

Începând cu mijlocul anilor ‹80, se intensifică tendința de promovare a modelelor de organizare social-statală în baza standardelor de democratizare

a societății bazate pe respectarea drepturilor omului. În rezultat, am asistat la tendințe de exploarare a creșterii eficienței standardelor deja acumulate. Atenția statelor a început să se concentreze pe crearea unor mecanisme internaționale de monitorizare și elaborare a procedurilor internaționale menite să asigure standarde universale în domeniul drepturilor omului. Respectarea drepturilor omului reprezintă unul dintre standardele politice fundamentale, expres formulate de Consiliul European de la Copenhaga (1993), ale integrării în Uniune. Mai larg, în relațiile sale economice cu statele în curs de dezvoltare, Uniunea Europeană practică așa numita *clauză de condiționalitate*, care se referă la respectarea drepturilor omului de către statele cărora Uniunea le acordă asistență și sprijin pentru dezvoltare [23]. Astfel, Drepturile omului au devenit un concept fundamental în baza căruia este construit discursul social, politic și juridic actual. Drepturile omului au devenit rațiunea de a fi a statului de drept și un principiu indispensabil al acestuia.

Odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona în 2009, drepturile, libertățile și principiile prezentate în *Cartă drepturilor fundamentale a UE* au devenit obligatorii din punct de vedere juridic pentru Uniunea Europeană și pentru statele membre atunci când pun în aplicare dreptul Uniunii Europene. Tratatul solicită, de asemenea, Uniunii Europene să adere la Convenția europeană a drepturilor omului [24]. Tratatul de la Lisabona stabilește obligația: de a respecta drepturile fundamentale în interiorul Uniunii Europene; de a promova și a consolida drepturile omului în acțiunea externă a UE. Astfel, respectarea drepturilor omului este un element fundamental al tuturor relațiilor UE cu țările terțe și cu instituțiile internaționale. În pofida caracterului său internațional și universal, protecția directă a drepturilor omului este o chestiune de politică națională, standardele internaționale în marea lor majoritate fiind aplicate direct pe teritoriul statului doar la voința acestuia. În rezultat, situația în domeniul drepturilor omului în fiecare stat în parte depinde de respectul și conformarea la principiile relațiilor dintre persoană și stat, recunoscute de comunitatea internațională; de reglementarea lor în legislația națională, eficiența și funcționalitatea autorităților naționale implicate în procesul de guvernare.

Jurisprudența drepturilor omului este din ce în ce mai voluminoasă. În același timp examinarea problematicii drepturilor omului nu este una exclusiv jurisprudențială ori legală, ea presupune o arie mult mai vastă. Făcând abstracție de sensul comun, de multe ori asimilat cu politicul și juridicul, dimensiunea morală a acestora este uneori umbrită. În acest caz, considerăm oportun de a urma un traseu logic ce include: mai întâi ***înțelegerea drepturilor, conștientizarea dreptului de a avea drepturi și funcționalitatea*** lor. Pornind de la conceptul

de *omul drepturilor omului*, vom lua în considerare conceptul de om, ca unul generic, ca subiect de drept și pentru drept, persoană juridică, om liber și cu drepturi. „Ca homo juridicus, omul drepturilor omului este în primul rând un individ, atât în sens cantitativ (unitate) cât și calitativ (unicitate) al acestui termen de origine juridică (drept roman: *indivis*) (...). Omul drepturilor omului este apoi un subiect suveran, titularul unei demnități proprii, el se naște liber, dotat cu rațiune și titular de drepturi (...). Și într-un final, omul drepturilor omului este o persoană" [18, p. 283].

Având ca reper cele menționate *supra*, prin aplicarea unei analize critice asupra modului în care sunt tratate drepturile omului constatăm un paradox ce se află în centrul acestora, invocat și de alți autori. Paradoxul drepturilor omului constă în capacitatea puterii de a nega autonomia indivizilor, iar drepturile omului utilizate ca mecanism de protecție a persoanei de la abuzuri din partea puterii. Drepturile omului sunt viciate din interior, fiind folosite ca instrument de protecție a individului împotriva unei puteri de stat construite după chipul unui individ, investit cu drepturi absolute. Din perspectivă argumentativă, drepturile nu există decât în legătură cu alte drepturi, formal implicând recunoașterea altora și al drepturilor lor, a rețelelor trans-sociale de recunoaștere/acord/înțelegere reciprocă. Cu siguranță, „mulți ar vrea să le fondeze pe un „adevăr științific" și se pot vedea pe ici, pe acolo spirite nobile care iau argumentul identității biologice a tuturor ființelor umane pentru a justifica egalitatea lor juridică" [18, p.281]. Fie din perspectivă critică, fie argumentativă identificăm două modalități de înțelegere, validare și legitimare a drepturilor omului: una, *subiectivă* (adică cea a persoanei), alta *instituțională* (guvernarea). Din perspectivă subiectivă, drepturile omului sunt extensii ale sinelui/persoanei, reprezintă recunoașterea juridică a voinței individuale, constituie subiectul de drept supus dreptului (intern și internațioanal). Astfel, reglementarea juridică contribuie, participă la transformarea omului, oferindu-i subiectivitate legală, care „poate fi dată și luată (...) și nu există nici o garanție că omul „natural" și cel „legal" vor fi identici" [25].

*Omul drepturilor omului* este cel care extinde continuu aria drepturilor sale în condițiile sociale în care trăiește, crează noi identități și drepturi, revendică noi domenii de activitate, construiește semnificații și caută continuu să identifice noi mecanisme de protecție juridică. „Pentru unii, drepturile omului furnizează lumii globalizate masa legii universale de care acesta are nevoie, în timp ce alții văd în ele „drepturile omului alb" care servesc la legitimarea dominației Occidentului asupra restului lumii" [18, p.280]. În consecință relațiile dintre indivizi scad, în schimb drepturile omului sunt instituționalizate, iar societățile ce și-au asumat drepturile omului le transformă în principii de organizare și legitimare, astfel

se creează noi drepturi. În acest sens, drepturile omului au un anumit grad de independență în raport cu contextul apariției lor, a procedurilor legale, a tradițiilor politice și contingențele istorice, care se pot regăsi în constituția statelor. Prin rațiunea implicată în prevederea legală are loc transferul de la subiect spre instituții.

Din punct de vedere instituțional, drepturile omului sunt în același timp principiu al statului de drept, unitate de măsură a gradului de democratizare a societății, mecanism de măsurare a eficienței instituțiilor de stat și instrument de limitare a abuzului. „În conformitate cu legislația internațională privind drepturile omului, datoria primară de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale ține de stat. Aceasta include garantarea dreptului tuturor, în mod individual și în asociere cu alții, de a se strădui să protejeze și să realizeze drepturile omului. Cu alte cuvinte, fiecare dintre noi are dreptul de a apăra toate drepturile omului pentru toți" [26]. Drepturile sunt relaționări, implicând relații de dependență reciprocă și responsabilitate. Drepturile devin mecanisme în sine de modelare a identității subiectului, absolut necesare în condițiile în care „din nefericire nu credem în mare lucru. Fabdricăm o specie de oameni care nu cred în nimic. Dacă acest lucru continuă, vom suferi într-o zi din cauza reacției acestora (...)" [18, p.280]. Conform datelor *Raportului anual al UE pentru anul 2018* se indică că „într-o lume volatilă și imprevizibilă (...) într-o perioadă în care și-au făcut apariția tendințe negative grave la nivelul drepturilor omului și al democrației peste tot în lume, acțiunile pentru promovarea agendei privind drepturile omului a obținut o importanță crucială" [27].

Unii autori, menționează că în prezent discursul drepturilor omului și-a pierdut coerența și universalismul anterior. În condițiile actuale, mai degrabă i-am da dreptate lui M. Foulcault [28] care zice că „omul" este un simplu desen pe nisipurile oceanului istoriei, aflat pe punctul de a fi spulberate, decât lui Fukuyama [29] cu încredearea în triumful umanismului și al drepturilor omului. Și în concordanță cu aceasta, pare a fi logică și argumentată întrebarea formulată de C. Douzinas: „Ar trebui ca imensul decalaj dintre teoria și practica drepturilor omului să ne facă să ne îndoim în emanciparea umană prin rațiune și lege"? [25]

Odată cu căderea comunismului și obținerea de către statele fostei uniuni a independenței, drepturile omului au triumfat în state precum RM, devenind speranța cetățenilor în condiții de viață absolut noi, diferite, distincte, în condițiile de tranziție, de asimilare și implementare a standardelor democratice. Cu așteptări multiple și cu proiecte mărețe atât cetățenii de rând, cât și politicienii își construiau planuri de viitor. Astfel, așa cum în Polonia, Cehoslovacia, Germania

de Est, România etc. și în Republica Moldova termenul drepturile omului a obținut o nouă semnificație existențială, o nouă popularitate, o aspirație, care însă în timp nu a reușit să se înrădăcineze pe deplin. Cel puțin, la capitolul legislație, Republica Moldova, similar altor state, încă de la debutul său ca stat idependent, prin Hotărîrea nr.217-XII din 28 iulie 1990, proclamă aderarea la Declarația Universală a Drepturilor Omului, ratifică un șir de tratate, elaborează reglementări relevante protecției drepturilor omului. În anul 2015, Republica Moldova (împreună cu alte 192 de state) s-a angajat să pună în aplicare *Agenda pentru dezvoltare durabilă 2030*, care se axează pe promovarea drepturilor omului sub multiple aspecte, luând în considerare obiectivele de dezvoltare durabilă (ODD). În rezultat, a fost elaborat al treilea document de politici publice care are drept scop realizarea și promovarea drepturilor omului în Republica Moldova: *Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022* (PNADO) [30]. Urmărind evoluția politicilor publice la capitolul drepturile omului avem progrese de la un document la altul, apreciat a fi mai bine structurat PNADO III, rămâne a fi ca și cele precedente „marcat de carențe importante, care le-au transformat în documente de politici formale cu impact redus" [31].

Dacă din punct de vedere formal, legislativ și ideologic drepturile omului au câștigat teren, nu și din punct de vedere a realităților trăite, în care mai persistă îndoieli, incertitudini cu referire la respectarea drepturilor omului. Încălcările înregistrate la compartimentul drepturile omului sunt cele care mai sunt prezente pe agenda dezbaterilor publice. Încă la sfârșitul secolului trecut G. Marcel scria că „viața umană nu a fost niciodată la fel de universal tratată ca un viciu și o marfă perisabilă precum în perioada actuală" [32]. Deaceea revenind la tratarea drepturilor omului prin urmarea traseului logic ce include: mai întâi ***înțelegerea drepturilor, conștientizarea dreptului de a avea drepturi*** și ***funcționalitatea*** lor, urmărind conținutul studiului *Percepția asupra drepturilor omului în RM,* (2016, 2017, 2018, 2019) identificăm că în rezultatul evaluării situației în țară la capitolul drepturile omului se înregistrează lacune la nivel de cunoaștere, de respectare și de apărare a drepturilor omului. Pentru anul 2016 – 95% din respondenți indică încălcarea sistematică, ori ocazională a drepturilor. Spre deosebitre de 2016, în anul 2017 se înregistrează evoluții cu referire la înțelegerea și conștientizarea drepturilor omului, mai puține progrese la compartimentul eficiență și funcționalitate. În opinia expertului Oficiului ONU din RM, O. Perean „oamenii, înțeleg că drepturile omului nu mai sunt doar declarații, dar reprezintă remedii pe care ei pot să le folosească pentru a-și îmbunătăți viața" [33]. În același timp prioritar, la compartimentul respectarea drepturilor omului se accentuiază rolul important al instituțiilor statului, iar cele mai indicate în îmbunătățirea situației

este menționat Parlamentul, Guvernul, ministerele și departamentele acestora, precum și un rol major a fi considerat deținut și de instituțiile de drept, primării și APL la nivel de raion.

În *Raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în RM în anul 2018* [34], prezentat de Avocatul Poporului, se menționează că în pofida unor eforturi depuse de autorități, situația în sfera drepturilor omului nu s-a îmbunătățit, iar, unele domenii, chiar s-au înrăutățit. Iar *Raportul pentru anul 2019* face referință la evenimente politice cu impact major pentru societate, ceea ce a afectat starea de lucruri în domeniul drepturilor omului. „Indiferent de situația politică din țară, orice guvernare ar trebui să acorde o atenție sporită domeniului drepturilor omului. Obligațiile statului în materie de drepturi ale omului (obligația de a respecta, obligația de a proteja și obligația de a realiza), derivă din tratatele în domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte, și care la rândul lor, în conformitate cu Constituția, sunt superioare dreptului național. Aceste angajamente asumate de Republica Moldova trebuie să fie criterii indispensabile ale procesului de luare a deciziilor la nivel de stat, precum și de elaborare a documentelor de politici publice" [35].

In dezbaterea subiectului drepturilor omului, pe fonul multiplelor încălcări ale drepturilor omului și a tragediilor actuale (cum ar fi: Kosovo, Irak, Turcia, Ucraina) Douzinas [25, p.6] afirmă că omul trebuie să facă față celor trei conflicte: cu sine, cu ceilalți, cu natura și își exprimă regretul pentru faptul că autorii contemporani nu mai sunt interesați de istoria și teoria unei societăți bune. Mai mult chiar „trimful drepturilor omului, declarat după prăbușirea comunismului în mod paradoxal a coincis cu moartea omului (...), însoțită de cea mai „prelungită campanie de revendicare a individului în calitate de centru al lumii și de a declara libertatea, ca ideal al sistemelor juridice și politice" [25, p.17]. Iar, analiza „funcționalității și scrierea textelor despre drepturile omului trebuie dată pe mîina săracilor, a persoanelor ce au fost în detenție, a persoanelor defavorizate, a oamenilor de afaceri ce au dat faliment în perioade de criză etc (...) nu a funcționarilor și juriștilor bogați din New York și Geneva, a căror experiență de încălcare a drepturilor omului se limitează la a fi procurat o sticlă de vin de calitate proastă" [25, p.7]. Astfel, drepturile omului trebuiesc tratate din perspectivă dublă: dimensiunea morală a drepturilor omului care implică înțelegere, conștientizare și responsabilitate; și dimensiunea juridică, care presupune eficiență și funcționalitate. Cea din urmă dimensiune (cea juridică) poate că implică mai degrabă obligații față de celălalt, decât drepturi și libertăți, adică o formulă mult mai extinsă de înțelegere a drepturilor omului, în care este recunoscută individualitatea, intersubiectivitatea, comunitatea și umanitatea concomitent.

**Generalizări**

Legislațiile contemporane, în particular Constituțiile contopesc în egală măsură „chestiuni juridice și morale, fâcând validitatea unei legi să depindă de răspunsul la probleme morale complexe, precum problema dacă o anumită lege respectă egalitatea inerentă tuturor oamenilor (…). Actul este calculat astfel încât să sporească ceea ce filosofii numesc înteres general-fiind calculat să producă mai mult beneficiu global decât prejudiciu" [36, p.167 și p.172]. Chiar dacă omul contemporan trăiește într-o societate în care drepturile omului sunt în egală măsură ideologia, filosofia, concepția dominantă, reperul oricărui sistem social-politic, fundamentul oricărui sistem de drept totuși, din ce în ce mai des auzim voci care vorbesc despre încălcări flagrante ale drepturilor omului, în particular al dreptului la viață (cazul Andrei Brăguță în RM (2017), cazul George Floyd în SUA (2020) ș.m.a.). Aceste voci, fie cea a mijloacelor media, fie a ONG-urilor, fie a organismelor internaționale etc. ne determină să revenim, să regândim, să revizuim valorile, normele, principiile de viață individuale, instituționale și cele sociale, să vedem conformitatea interesului particular cu cel general, să abordăm acțiunea umană ca fapt social împlinit și ca expresie a legalității/ilegalității, moralității/amaralității omului contemporan.

Mai mult, așa cum indică și F. Sagasti datorită progresului tehnico-științific, în particular în domeniul telecomunicațiilor și prelucrării informațiilor, a creșterii continui a rolului și influenței mass media se schimbă profund modul în care se exercită guvernarea și a modului în care sunt protejate anumite drepturi. „Rețelele au oferit instituțiilor, liderilor politici și grupurilor organizate de cetățeni noi modalități de comunicare și noi oportunități de implicare civică. Răspândirea televiziunii și a rețelelor sociale a schimbat modul în care se desfășoară alegerile și modul în care guvernele și politicienii își gestionează imaginea și își exercită puterea" [37]. Internetul, rețelele sociale, platformele de comunicare (zoom, google meet etc.) nu doar că oferă acces la informații, resurse, date, conectează persoane și instituții etc. au mai profilat noi dimensiuni juridice și etice ale drepturilor omului. În această direcție Ioana Vasiu, identifică multiple probleme juridice ale societății globale internaționale [38], care sunt particulare, specifice și Republicii Moldova, în special cea care indică că revoluția informațională a prins total nepregătite statele în ceea ce privește sistemul juridic („e o groază de tehnologie în societatea informațională și așa de puțin drept"); România (prin analogie și Republica Moldova) nu se poate integra într-o societate informațională europeană și globală, dacă nu are un sistem de drept corespunzător, or e bine știut, o țara unde nu e lege și ordine, nu este dorită într-o comunitate a tehnicii modeme. Societatea informațională sau *Cyberspac*e, are nevoie de un drept

specific evoluat, *Cyberlaw*.

Astfel, pe lângă multiplele avantaje oferite de societatea informațională (cum ar fi spre exemplu, instrumente care sunt valorificate masiv în condițiile crizei pandemice) care au schimbat natura și funcționarea democrației reprezentative au scos la iveală încălcări ale drepturilor omului. În același timp, resursele societății informaționale crează instrumente suplimentare de monitorizare a guvernării și a modului în care sunt respectate drepturile omului, de asemenea, creează un climat mai deschis și mai transparent pentru activitatea politică. În plus, în condițiile societății informaționale datorită rețelelor de informare diversificate, în special datorită activității instituțiilor media are loc circuitul informațional nu doar la nivel local, dar mondial prin care se scot în atenția publicului larg încălcări ale drepturilor omului, care îngrijoarează comunitatea internațională. În consecință, urmărind aplicarea standardelor internaționale la nivel local, se urmărește progresul pe dimensiunea asigurării drepturilor; sporirea gradului de responsabilitate a instituțiilor pentru încalcarea acestora; instituirea măsurilor de monitorizare continuă a gradului de respectare a drepturilor, cât și necesitatea unor politici legislative continui; mecanisme de guvernare, precum și instrumente adecvate de protecție a drepturilor omului.

***Referințe bibliografice:***

1. Adetula V. Measuring democracy and good governance in Africa. A critique of assumptiond and methods.[citat 09.06.2020]. Disponibil: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:946552/FULLTEXT01.pdf.

2. Stoker G. Governance as Theory: Five Propositions. In: *International Social Science Journal*. [citat 12.05.2020]. Disponibil: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/issj.1218.

3. Mill J. S. Despre guvernarea reprezentativă. București: Editura ALL, 2016.

4. Varzari P. O guvernare eficientă pentru societatea din RM sau de ce avem nevoie de o guvernare „bună". În: *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019.

5. Grugel J. Democratizarea. Iași: Editura Polirom, 2008.

6. Juc V. (coord.) Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019.

7. Acordul de Asociere RM-UE din 27.06.2014. Publicat în: *Monitorul*

*Oficial al Republicii Moldova* nr. 185-199/442 din 18.07.2014. [citat 02.05.2020]. Disponibil: http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=gXkOTU94I6Q%3D&tabid=203&language=ro-RO.

8. Rezoluția Parlamentului European din 5 iulie 2018 cu referitoare la criza politică din Moldova ca urmare a invalidării alegerilor locale de la Chișinău. [citat 20.04.2020]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0303_RO.html.

9. Rezoluția Parlamentului European din 14 noiembrie 2018 referitoare la punerea în aplicare a Acordului de asociere UE-Moldova. [citat 20.04.2020]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0458_RO.htm.

10. Hotărârea nr. 39 a Parlamentului RM. [citat 26.07.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/39.pdf.

11. Pop A. Lecțiile globale ale revoluțiilor Est–Europene. În: *Sfera politicii*. Nr.12 (154), 2010. p.3-10. [citat 16.04.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/docl_20231_457545601%20(1).pdf.

12. Pleșca V. Discursul uitat al democrației - drepturile. În: *Sfera politicii*. Nr. 12 (154), 2010. [citat 16.04.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/docl_20231_457545601.pdf.

13. Rouseau J. J. Contractul social. București: Editura Gramar, 2007.

14. Moroianu Zlătescu I. Drepturile omului – un sistem în evoluție. București: Editura I.R.D.O. 2007.

15. Djuvara M. Eseuri de filosofia dreptului. București: Editura Trei, 1997.

16. Goyard-Fabre S. La declaration des droits ou le devoir d humanite. In: *Droits, Revue française de théorie juridique,* nr. 8, 1988.

17. Miga-Beșteliu R. Protecția internațională a drepturilor omului. București: Universul Juridic, 2010.

18. Supiot A. Homo juridicus. București: Rosetti Educatiobal, 2011.

19. Predescu O. Protecția internațională a drepturilor omului. Brașov: Omnia Uni S.A.S.T., 2010.

20. Paraschiv R.-G. Mecanismele internaționale de protecție a drepturilor omului. București: Pro Universitaria, 2014.

21. Renaut A. Era individului. Iași: Institutul European, 1998.

22. Potonga A., Costachi Gh. Asigurarea drepturilor omului în lume. Chișinău: Epigraf, 2003.

23. Balaur D. Protecția europeană a drepturilor omului. Iași: Universitatea Alexandru Ioan Cuza, [citat 21.03.2020]. Disponibil: http://cse.uaic.ro/_fisiere/Documentare/Suporturi_curs/III_Protectia_europeana_a_dr_omului.pdf.

24. https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/human-rights/.

25. Douzinas C. The end of human right. Oxford: Hart publishing, 2000. [citat 09.03.2020]. Disponibil https://www.academia.edu/36714002/THE_END_OF_HUMAN_RIGHTS_CRITICAL_LEGAL_THOUGHT_1_THE_TURN_OF_THE_CENTURY

26. Forst M. Raportor Special al Națiunilor Unite privind situația apărătorilor drepturilor omului în RM. 2018. [citat 05.04.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/End%20of%20mission%20Moldova%20Final%20RO.pdf

27. Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2018. Brussels. 13 mai 2019. [citat 06.04.2020]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/media/39343/human-rights-2018-eu-annual-report-adopted.pdf.

28. Foucault M. Guvernarea de sine și guvernarea celorlalți. Cluj: Editura Idea Design&Print, 2013.

29. Fukuyama F. Sfârșitul istoriei și ultimul om. București: Paideia, 2016.

30. Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022. Hotărârea nr. HP89/2018 din 24.05.2018. Publicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 10.08.2018, nr. 295-308, art 457.

31. Analiza planurilor Naționale de Acțiuni în Domeniul drepturilor Omului. Promo LEX. [citat 06.04.2020]. Disponibil: https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/01/Analiza_PNADO_17012019.pdf

32. Marcel G. *Omul problematic.* Cluj: Editura Biblioteca Apostrof, 1998.

33. Opinia expertului ONU în RM. [citat 08.04.2020]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/respectarea-drepturilor-omului-%C3%AEn-r-moldova-%C5%9Fi-cazurile-care-%C5%9Focheaz%C4%83-(video)/29651776.html

34. Raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în RM în anul 2018 [citat 06.04.2020]. Disponibil: http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=9b%2BBlbWz7Eo%3D&tabid=202&language=ro-RO

35. Raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în RM în anul 2019. [citat 06.04.2020]. Disponibil: http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=sx77oQxNwU4%3D&tabid=202&language=ro-RO

36. Dworkin R. Drepturile la modul serios. Chișinău: Editura ARC, 1998.

37. Sagasti F. A human rights approach to democratic governance and development. [citat 16.04.2020]. Disponibil: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/RTDBook/PartIIChapter9.pdf

38. Vasiu I. Criminalitatea informatică. Bucureşti: Nemira, 1998, p. 48; Vasiu I. Informatica juridică şi dreptul. Cluj-Napoca: Ed. Albastră, 1997, p. 37.